



**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 1 (03)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali 1-son 2026 yil*

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

1

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

| | |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Tursunov A.M. O‘zbekiston elektroenergetikasini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar va “Yashil” energetikaning o‘rni..... | 7 |
| Abdulazizov A.A. Raqamlashtirish sharoitida energetika sanoati korxonalarining barqaror rivojlanish omillari..... | 11 |
| Jurayev D.A. Электротехника sanoati korxonalarida ishlab chiqarish jarayoniga taъsir etuvchi omillar..... | 15 |
| Suyarov Sh.S. Konchilik sanoati korxonalarida resurs salohiyatidan samarali foydalanish..... | 18 |
| Кариева Л.С. Энергетика sanoati korxonalarining ishlab chiqarish samaradorligini oshirish yo‘llari..... | 21 |
| Axtamov A.U. Aksionerlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvning moliyaviy samaradorlikka ta’siri xususida..... | 25 |
| Гафуров А.Б. Значение цифровой трансформации управления образованием в высших учебных заведениях..... | 29 |
| Абиткариев А.М. Значение развития человеческого капитала и стимулирования трудовой деятельности..... | 33 |
| Abdullayev D.G’. Intellektual kapital: tushunchasi, mazmuni va taraqqiyoti..... | 37 |
| Abdullayev M.G’. Xodimlarning professional rivojlanishini baholash usullari..... | 42 |
| Isakov A.Y. Tadbirkorlik sub’yektlarida raqobat ustunliklarini shakllantirishning asosiy omillari..... | 46 |
| Ashurova G.N. Charm poyabzal sanoatining xom-ashyo ishlab chiqarish va uning zahira resurslari..... | 52 |
| Yo‘ldosheva M.F. O‘zbekistonda davlat budjeti daromad va xarajatlarining tarkibi va ularning statistik tahlili..... | 56 |
| Қулматов А.А. Кичик бизнес ва хусусий тadbirkorlikni mintaqalarda qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari..... | 61 |
| Babayev A.N. Yoshlar bandligini ta’minlashni boshqarishning nazariy-metodologik asoslari va institutsional mexanizmlari..... | 67 |
| Sharipov H.A. Oilaviy tadbirkorlikning iqtisodiy mazmuni va xo‘jalik yuritish shakli sifatidagi o‘ziga xos belgilari..... | 71 |
| Турдиева Я. Анализ коррупционных рисков в системе гчп в сфере дошкольного образования..... | 75 |
| Vaxidov A.K. Personalni tanlash va ishga yollashning xorijiy tajribalari..... | 78 |
| Gaymatova D.G’. Biznes faoliyatini samaradorligini oshirishda iqtisodiy-matematik tahlil..... | 83 |
| Pardayev E.E. Xizmat ko‘rsatish jarayonlarini boshqarishda raqamli texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligi..... | 87 |
| Ibragimova S.A., Muradov Sh.D. Aksiyadorlik jamiyatlari boshqaruvida innovatsion usullarni joriy etishning zamonaviy tendensiyalari..... | 91 |
| Адилов Б.Б. Социальные услуги в Республике Узбекистан: современное состояние, проблемы и перспективы развития..... | 96 |
| Yoqubova Z.T. Tarkibiy o‘zgarishlar va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi munosiblikni ta’minlashning konseptual asoslari..... | 101 |
| Saidaxmedova N.I., Aripov A.S. Oliy ta’lim tashkilotlari boshqaruv tizimini shakllantirishda iqtisodiy nazariyalarning metodologik ahamiyati..... | 106 |
| Abduvoyeva X.Sh. O‘zbekistonda davlat ijtimoiy xarajatlarining aholi farovonligiga ta’sirining korrelyatsion–regression tahlili..... | 111 |
| Умаров А.А. Хорижий тажрибаларга асосан янги банк хизматларини жорий этилишини ривожлантириш натижасида тижорат банкларини хизматлар жозибадорлигини ошириш..... | 116 |
| Shoraximova Z.N. «O‘zbekistonda sug‘urta kompaniyalarida qayta sug‘urta orqali risklarni diversifikatsiya qilish samaradorligini baholash»..... | 120 |
| Умурзакова З.С. Меҳнат омилидан фойдаланишни такомиллаштириш yo‘llari..... | 126 |
| Karimov X.O. Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish orqali aholi daromadlarini oshirishning institutsional strategiyalari..... | 130 |

| | |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Aхунов М.А. Корхона иқтисодий самарадорлигини таъминлашнинг асосий йўналишлари. | 134 |
| Ахмаджонов С.С. Корхона асосий фондларидан фойдаланишни яхшилашнинг ижтимоий-иқтисодий самараси..... | 138 |
| Abdullayeva Sh.А. Veb-texnologiyaga asoslangan bir turdagi tovar zaxiralari boshqarish va amaliy masalalarni optimallashtirish..... | 142 |
| Дусанов С.М. Таълим тизимида рақобат муҳитини ривожлантиришнинг молиявий ресурслардан фойдаланиш аҳамияти..... | 146 |
| Мамаражобов А.С. Tadbirkorlik subyektlarining tashqi savdo faoliyati natijalarini reytinglash va undan foydalanish masalalari..... | 151 |
| Nigmatova D.Z., Amanov E.G’. Kadrlar qo‘nimsizligining korxonalar samaradorligiga ta’siri..... | 157 |
| Ikromjonova M.U. To‘qimachilik korxonalarida mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilishning iqtisodiy mohiyati va tarkibi..... | 160 |
| Madaminjonov A.O. To‘qimachilik korxonalarida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish va sotish hisobini rivojlantirishning iqtisodiy jihatlari..... | 164 |
| Jamoliddinova S.S. Ustama xarajatlarning iqtisodiy mohiyati, tarkibi va ishlab chiqarish tannarxini shakllantirishdagi o‘rni..... | 168 |
| Akbaraliyev A.E. O‘zbekiston Respublikasida investitsiya siyosati va investitsiya dasturlarining iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni..... | 173 |
| Эрматова С.И. Учет обязательств в хозяйствующих субъектах..... | 178 |
| Maxsudov Sh.S. To‘qimachilik sanoati korxonalar faoliyati samaradorlikni monitoring qilishning ahamiyati..... | 181 |
| Boyev X.I., Adilov B.B. Mahalliy byudjetlar barqarorligi — ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlash omili sifatida..... | 186 |
| Raxmonova N.A. Biznes ta’limida raqamli transformatsiya va innovatsion o‘qitish strategiyalari..... | 190 |
| Якубова Д.М. Применение экономико-математических моделей в промышленном производстве..... | 194 |
| Ibrohimov N.B., Jabbarov K.Y. Aylanma iqtisodiyotga o‘tishning fundamental asoslari: chiziqli modelning cheklovlari va barqaror rivojlanish imkoniyatlari..... | 198 |
| Matyoqubova D.O. Biznes tuzilmalarining innovatsion rivojlanishini diversifikatsiya qilish..... | 202 |
| Rahmatullayeva F. Andijon viloyatida yoshlar tadbirkorligi rivojlanishining tarmoqlararo diversifikatsiyasi va iqtisodiy faollikka ta’siri..... | 206 |
| Mamajonov L.A. Mahalliy byudjet daromadlarining barqarorligini ta’minlash yo‘nalishlari..... | 209 |
| Давруков Ф.У. Инновационные механизмы демонополизации в условиях цифровой трансформации экономики Республики Узбекистан..... | 213 |
| Убайдуллаева Н.Р. Роль перестрахования в управлении катастрофическими рисками и обеспечении финансовой устойчивости страховых компаний..... | 222 |
| Abdullayev A.A. Tijorat banklari orqali kichik biznesni moliyalashtirish samaradorligini oshirish mexanizmlari..... | 227 |
| Alimov O.N. O‘zbekiston Respublikasida jamg‘arib boriladigan pensiya ta’minoti tizimining huquqiy asoslari va rivojlanish istiqbollari..... | 230 |
| Sultonov B.M. Oilaviy korxonalar faoliyatini boshqarishda va boshqaruv mexanizmi bo‘yicha institutsional asoslari..... | 235 |
| Mamajonova N.A. Innovatsion rivojlanish sharoitida iqtisodiy tizimlarni boshqarish nazariyalarining transformatsiyasi hamda uning evolyutsiyasi..... | 239 |
| Sanaqulova A. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tish: muammolar va imkoniyatlar..... | 243 |
| Nazarov N.N. Hududiy barqaror rivojlantirish strategiyasini shakllantirishning metodologik asoslarini takomillashtirish..... | 247 |
| Toshpulatov A.M. Qurilish materiallari sanoati korxonalarida ishlab chiqarish hajminiga oid qarashlar va uning mohiyati..... | 251 |
| Sanaqulova A., Ochilova M. Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot..... | 254 |
| Umarov I.Y. Xalqaro darajada sifat menejmenti va ISO standartlarini rivojlanish tendensiyalari tahlili.... | 257 |

Общество всегда стремится к прогрессу. Человеческий фактор, являющийся основой общества, также стремится к совершенству. Под этим понимается моральное и духовное развитие личности. Именно духовное совершенство позволяет человеку реализовать свою гордость, достоинство и ценность. Воспитание добродетелей подразумевает самопознание, извлечение уроков из ошибок и критическую оценку собственных действий.

Современный темп жизни, быстрота событий и влияние научно-технического прогресса на все сферы социального бытия очевидны. Реализуемые в Республике социально-экономические преобразования, модернизация и диверсификация экономики, создание гражданского общества и проведение инновационной политики неизбежно влияют на сознание человека. Поскольку требования времени меняются и возможности расширяются, каждый должен адаптировать своё поведение, привычки и добродетели в соответствии с вызовами эпохи.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Узбекистан. – Ташкент, 2019.
2. Schultz T., Lewis W., Becker G. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – New York, 1979–1992.
3. Гастев А.К. Как нужно работать?; Нормирование и организация труда. – Москва, 1920–1930.
4. Национальная стратегия по обеспечению прав и свобод человека и гражданина в условиях независимости Узбекистана. – Ташкент, 2020.

УДК: 331.108.2

INTELLEKTUAL CAPITAL: TUSHUNCHASI, MAZMUNI VA TARAQQIYOTI

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: КОНЦЕПЦИЯ, СОДЕРЖАНИЕ И
РАЗРАБОТКА**

INTELLECTUAL CAPITAL: CONCEPT, CONTENT AND DEVELOPMENT

Abdullayev Doniyorbek G‘oyibberdiyevich

Andijon davlat universiteti, “Iqtisodiyot va moliya” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya

Zamonaviy sharoitda intellektual kapital tushunchasining mohiyatini tushunish uchun ko‘plab yondashuvlar mavjud. Bugungi kunda insonning iqtisodiy jarayonlarga ta’sir doirasi kengaydi. Maqolada intellektual kapital tushunchasini o‘rgangan ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlarning nazariy qarashlari ko‘rib chiqilgan. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi intellektual kapital va inson kapitali bilan bog‘liq tushunchalarning mazmunini nazariy tahlil qilishdir.

Kalit so‘zlar: intellektual kapital, inson kapitali, kognitiv kapital, bilim, malaka, kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik darajasi.

В современных условиях существует множество подходов к пониманию сущности понятия интеллектуального капитала. В настоящее время значительно расширилась сфера влияния человека на экономические процессы. В статье рассмотрены теоретические взгляды многочисленных зарубежных и отечественных ученых, изучавших категорию интеллектуального капитала. Основной целью данной статьи является теоретический анализ содержания понятий, связанных с интеллектуальным капиталом и человеческим капиталом.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, человеческий капитал, когнитивный капитал, знания, навыки, компетенции, уровень профессиональной подготовки.

In contemporary conditions, there are numerous approaches to understanding the essence of the concept of intellectual capital. Today, the scope of human influence on economic processes has significantly expanded. The article examines the theoretical views of many foreign and domestic scholars who have studied the concept of intellectual capital. The main objective of this article is to provide a theoretical analysis of the content of concepts related to intellectual capital and human capital.

Keywords: intellectual capital, human capital, cognitive capital, knowledge, skills, competencies, level of professional training.

Bugungi kunda intellektual kapital korxonalarining barqaror rivojlanishi va bozordagi raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida qaralmoqda. Ilmiy tadqiqotlarda intellektual kapital yetakchi iqtisodiy resurs sifatida talqin qilinib, uning asosiy xususiyatlari sifatida ko'p marotaba foydalanish imkoniyati hamda bilim va malaka kabi tarkibiy elementlarning jamg'arilish xususiyati qayd etiladi. Mazkur jihatlarni korxonalar faoliyatini boshqarish jarayonida inobatga olish uning bozor qiymati shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatib, iqtisodiy munosabatlar ishtirokchilari uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

“Intellektual kapital” kategoriyasining mazmunini belgilab beruvchi nazariy va uslubiy qoidalar nisbatan yaqin davrda – XX asrning ikkinchi yarmida, avvalo, xorijiy ilmiy adabiyotlarda shakllana boshladi. Xorijiy olimlarning ilmiy ishlarida bilimlar iqtisodiyoti sharoitida intellektual kapitalning o'rni va ahamiyatini belgilab beruvchi asosiy konseptual yondashuvlar, shuningdek, uning xo'jalik yurituvchi subyektlar darajasidagi rivojlanish istiqbollari yoritib berilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, intellektual kapitalni rivojlantirish muammosi ko'pchilik tadqiqotchilar uchun ham dolzarb ilmiy qiziqish uyg'otib, bu yo'nalishda turli nazariy yondashuv va konsepsiyalarni o'z ichiga olgan fundamental qoidalar shakllantirilgan.

Intellektual kapital konsepsiyasining shakllanishi inson kapitali nazariyasining rivoji bilan uzviy bog'liq bo'lib, mazkur nazariyaning asosida mehnat resurslarining intellektga tayangan holda fikrlash va innovatsion mahsulotlar yaratish qobiliyati haqidagi g'oya yotadi. Inson kapitali nazariyasining rivojlanishiga G.Bekker, L.Valras, I.Giyot, D.S.Mill, M.Fisher, T.Shuls, A.I.Dobrinin, S.A.Dyatlov, R.I.Kapelyushnikov kabi olimlar salmoqli hissa qo'shganlar.

Inson kapitali tushunchasining tashkilotning qobiliyatlari va kompetensiyalari bilan uyg'unlashuvi natijasida “intellektual kapital” kategoriyasi shakllanib, u mustaqil ilmiy tadqiqot obyekti sifatida namoyon bo'ldi.

Intellektual kapitalning mohiyatini aniqlash va uning tasnifini ishlab chiqish masalalari E.Bruking, N.Bontis, J.K.Gelbreyt, M.Meloun, S.Sofian, P.Strassman, T.Styuart, L.Edvinsson, B.B.Leontyev, V.L.Inozemsev, A.Kurganskiy, P.Y.Makarov, A.P.Pankruxin va boshqa xorijiy hamda mahalliy iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan.

Intellektual kapitalni baholash modellari va usullarini ishlab chiqish alohida tadqiqot yo'nalishi sifatida shakllangan. Xususan, “Skandinaviya maktabi” vakillari (K.-E. Sveybi, L.Edvinsson, J.Moritsen va boshqalar) intellektual kapitalni asosan nofinans ko'rsatkichlar nuqtai nazaridan tahlil qilgan bo'lsalar, “Shimoliy Amerika maktabi” doirasidagi tadqiqotlarda nomoddiy aktivlarning moliyaviy baholanishi va hisobga olinishiga ustuvor ahamiyat qaratilgan (B.Lev, P.MakFerson, P.Sullivan, A.Djaffe).

Intellektual kapitalni (IK) boshqarish masalalari mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan. Tashkilot resurslarining holatini tahlil qilish va ularni identifikatsiyalashga qaratilgan tadqiqotlar R.Grant, Y.Ruus, S.Payk, D.Tis, L.Fernstryom, A.V.Buxvalov, O.S.Vixanskiy, V.K.Dermanov, G.B.Kleyner hamda Y.N.Naydenovanning ishlarida o'z aksini topgan. Intellektual kapital tarkibiy qismlarini, ayniqsa inson kapitalini boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga S.Bouls, X.Gintis, V.Li, E.P.Gavrilov, V.A.Dresvyannikov, YE.K.Zavyalova, V.V.Klochkov, Y.A.Korchagin, YE.A.Prosvirkina, X.A.Fasxiyev va V.S.Sibovanning ilmiy ishlari bag'ishlangan. Shu bilan birga, intellektual mulkni boshqarish va himoya qilish masalalari M.Lemli, V.A.Dozorov, A.K.Jarov, N.Y.Puzinya va boshqa mutaxassislar tomonidan o'rganilgan.

Mazkur tadqiqot doirasida intellektual kapitalning rivojlanishi bilan korxonalar raqobatbardoshligining oshishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlashga qaratilgan empirik tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, raqobat muhitini rivojlantirish va korxonalar raqobat ustunliklarini shakllantirish masalalari D.Aaker, I.Ansoff, G.Minsberg, K.K.Praxalad, G.Xemel, G.L.Azoyev, I.A.Arenkov, G.L.Bagiyev, V.V.Kulibanova, M.Porter, S.G.Svetunkov kabi ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlarning ishlarida chuqur tahlil qilingan.

Adabiyotlar tahlili intellektual kapital va raqobat ustunliklarining mustahkamlanishi o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligini isbotlovchi ilmiy ishlar mavjudligini ko‘rsatdi. Qator tadqiqotlarda, jumladan A.Baraxas, P.Bakshi, A.Kianto, X.Chaxal, R.Xoll, YE.Xollis, T.YE.Andreyeva, A.A.Bikov, M.A.Molodchik, YE.A.Shakina tomonidan intellektual kapitalning qiymat yaratish va biznes samaradorligini ta‘minlashdagi ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab berilgan. YE.Aspinvol, K.Vong, S.DiPyatssa, G.Kamata, I.Xerremans, R.Ekklis ishlarida intellektual kapitalni boshqarish moliyaviy natijalar barqarorligini ta‘minlashda muhim omil sifatida ko‘rsatilgan bo‘lib, bu korporativ strategiya samaradorligini tasdiqlaydi. Shuningdek, intellektual kapitalning biznes innovatsion faolligiga ta‘sirini o‘rganishga D.Vang, P.Dorrogo, R.Kosta, S.Fernandes-Djardon, S.Chen kabi olimlarning tadqiqotlari bag‘ishlangan.

Kapitalning tabiati va mohiyati asrlar davomida iqtisodiy fan e‘tibor markazida bo‘lib kelgan. Ilmiy adabiyotlarda intellektual kapital nazariyasining shakllanish jarayonini to‘rt bosqichga ajratib ko‘rsatish mumkin.

I bosqich. “Kapital» umumiy iqtisodiy kategoriyasining shakllanishi. “Kapital” tushunchasi ilk bor XVII asr oxirida iqtisodiy muomalaga kiritilgan. Shu davrdan boshlab iqtisodchilar tomonidan kapitalga turlicha ta‘riflar berilgan bo‘lsa-da, hozirgi kunga qadar ushbu kategoriyaning yagona va umume‘tirof etilgan ta‘rifi shakllanmagan, kapital konsepsiyasining rivojlanish jarayoni esa hanuz davom etmoqda. Ilk bosqichning o‘zidayoq inson qobiliyatlari bilan bog‘liq subyektiv tarkibiy qism ajratib ko‘rsatilgan (A.Smit, J.B.Sey). Klassik iqtisodiy maktab vakili A.Smit “Xalqlar boyligining tabiati va sabablari to‘g‘risida tadqiqot” asarida kapitalning tarkibiy qismi sifatida jamiyat a‘zolari tomonidan orttirilgan foydali qobiliyat va iste‘dodlarni e‘tirof etib, ularni shakllantirish muayyan xarajatlar talab etishini ta‘kidlagan. Shuningdek, A.Smit kapitalning muhim xususiyati sifatida uning daromad keltirish qobiliyatini ko‘rsatib, faqat ishlab chiqarish, qayta sotish yoki foyda olishga qaratilgan faoliyat bilan bog‘liq qiymatlargina kapital sifatida namoyon bo‘lishini qayd etgan.

II bosqich. Tafakkur va bilimning daromad manbai sifatida shakllanishi. Ikkinchi bosqichda tadbirkorlik tafakkuri va bilim boylik yaratish hamda daromad olishning hal qiluvchi omillariga aylanadi. YE.Byom-Baverk “Kapitalning pozitiv nazariyasi” asarida kapitalni ishlab chiqarish jarayoni samaradorligini oshiruvchi nisbatan kamyob jamg‘arilgan ne‘mat sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuvda inson subyektiv manfaatlariga asoslangan holda foydalilikni maksimalashtiruvchi iqtisodiy subyekt sifatida qaraladi. I.Shumpeter “Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi”da tadbirkorlik faoliyatining asosi sifatida bilim va boshqaruvning uyg‘unlashuvini ko‘rsatadi. I.Fisher esa “Kapital, foiz va pul nazariyasi” asarida kapitalni “foydalanish uchun mo‘ljallangan moddiy obyekt” sifatida ta‘riflab, inson ham ushbu xususiyatlarga ega ekanligini hisobga olgan holda, uni kapital tushunchasi doirasiga kiritish mantiqan asosli ekanligini ta‘kidlaydi.

III bosqich. Inson kapitalining ajratib ko‘rsatilishi. Inson kapitali nazariyasining asosida mehnat resurslarining intellektga tayangan holda fikrlash, intellektual mahsulotlar yaratish hamda bilim va ko‘nikmalarni doimiy ravishda oshirish orqali zamonaviy ishlab chiqarish vositalarini samarali boshqarish qobiliyati yotadi. Inson kapitali xodimning bilim, malaka, kompetensiya va kasbiy tayyorgarlik darajasi orqali namoyon bo‘ladi. Iqtisodchi olimlar intellektual kapitalni, avvalo, ta‘limga kiritilgan investitsiyalar natijasida shakllanadigan diskontlangan daromad sifatida baholay boshladilar. Ushbu bosqichda nomoddiy aktivlar va inson kapitalining qiymatini aniqlashga qaratilgan ilk ilmiy urinishlar amalga oshirildi.

Inson kapitali nazariyasining shakllanish sanasi sifatida 1962 yilning oktabri e‘tirof etiladi. Aynan shu davrda “Journal of Political Economy” jurnalida “Insonlarga investitsiyalar” mavzusidagi maxsus son chop etilgan. Ushbu nashrdan so‘ng iqtisodchilar inson kapitalini tizimli o‘rganishga faol kirishdilar. Keyingi yilda T.Shuls tomonidan inson kapitali nazariyasiga bag‘ishlangan ilk o‘quv

qo‘llanma yaratildi va “inson kapitali” atamasi ilmiy muomalada keng tarqaldi. XX asr oxiriga kelib mazkur yo‘nalishda o‘nlab ilmiy monografiya va tadqiqot ishlari nashr etildi.

Inson kapitali nazariyasining ildizlari A.Smit, U.Petti, K.Marks, D.S.Mill, G.Sidjvik, G.Rosher, L.Valras kabi yirik iqtisodchi olimlarning ilmiy merosida kuzatiladi. Mazkur mualliflarning asarlarida inson qobiliyatlari, bilim va mehnat salohiyatining iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rniga alohida e‘tibor qaratilgan.

“Inson kapitali” tushunchasi ilk bor A.Smit tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo‘lib, u inson kapitalini jamiyat a‘zolari tomonidan to‘plangan bilim va ko‘nikmalar majmui sifatida talqin etadi hamda ular kelgusida daromad olish imkoniyatini ta‘minlashini ta‘kidlaydi. Olim 1956 yildagi ilmiy qarashlarida mehnat samaradorligining o‘ssishi, avvalo, ishchining mahorat va kasbiy ko‘nikmalarini oshirish bilan bog‘liq ekanligini, keyinchalik esa qo‘llanilayotgan texnika va uskunalarni takomillashtirish orqali ta‘minlanishini qayd etgan.

D.S.Mill insonni to‘g‘ridan-to‘g‘ri boylik sifatida baholamagan bo‘lsa-da, uning mehnat jarayonida shakllangan qobiliyat va mahoratlarini, ya‘ni ishlab chiqarish vositasi sifatida namoyon bo‘ladigan xususiyatlarini mamlakat boyligining tarkibiy qismi deb hisoblagan. Uning ta‘kidlashicha, ishchilarning mahoratliligi, faolligi va qat‘iyati jamiyat uchun ishlab chiqarish vositalari va mashinalar kabi ahamiyatga ega.

I.Giyot inson kapitalini inson tomonidan orttirilgan bilim, ko‘nikma, motivatsiya va energiyaning yig‘indisi sifatida ta‘riflab, ular ma‘lum vaqt davomida tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarish maqsadida foydalanilishi mumkinligini qayd etadi. Ushbu resurs kelgusida daromad yoki qoniqish manbai bo‘lgani sababli kapital shakliga ega bo‘lib, insonning ajralmas qismi sifatida qaraladi.

Shu tariqa, intellektual kapital konsepsiyasining shakllanishida asosiy nazariy poydevor sifatida aynan inson kapitali konsepsiyasi xizmat qilgan.

IV bosqich. Intellektual kapital nazariyasining shakllanishi. Inson kapitali konsepsiyasi intellektual kapital nazariyasining asosi bo‘lishiga qaramay, mustaqil va to‘liq nazariya sifatida cheklangan imkoniyatlarga ega edi. XX asrning 1990-yillariga kelib inson kapitali alohida holda korxonalar uchun yetarli qiymat yarata olmasligi, faqatgina tashkilotning institutsional imkoniyatlari, boshqaruv tizimi va korporativ kompetensiyalari bilan uyg‘unlashgandagina yuqori samara berishini isbotladi. Shu nuqtai nazardan, intellektual kapital inson kapitali hamda tashkilot qobiliyat va kompetensiyalarining integratsiyalashgan natijasi sifatida talqin qilinadi.

Intellektual kapital nazariyasi E.Bruking, L.Edvinsson, M.Meloun, K.-E.Sveybi, J.Stounxaus, P.Strassman, T.Styuart kabi xorijiy iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari orqali keng rivojlandi.

Rossiya ilmiy makonida intellektual kapital nazariyasining rivojlanishi B.B.Leontyev, S.A.Kurganskiy, V.L.Inozemsev, V.L.Abramov, N.V.Altuxova, A.L.Gaponenko, V.A.Dresvyannikov, A.V.Yelin, I.YE.Yelina, I.Ivanyuk, V.S.Katkalo, A.N.Kozirev, A.M.Makarov, A.L.Sergeyev, V.A.Skvorsova, A.P.Pankruxin, I.I.Prosvirina va boshqa olimlarning ishlarida o‘z aksini topgan.

Shu tariqa, intellektual kapital nazariyasining zamonaviy shakli XX asrning ikkinchi yarmida inson kapitali nazariyasining rivoji jarayonida shakllana boshlagan. Ushbu davrdan boshlab intellektual kapital tushunchasi mazmun jihatidan sezilarli darajada kengayib, uning mohiyati turli ilmiy yondashuvlar doirasida tadqiq etildi. Ko‘plab tadqiqotlarda intellektual kapital korxonaning moliyaviy hisobotlarida to‘liq aks etmaydigan, biroq tasniflash, baholash va samarali boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lgan nomoddiy aktivlar majmui sifatida talqin qilinadi.

Shu bilan birga, “intellektual kapital” atamasi uzoq vaqtdan beri ilmiy muomalada mavjud bo‘lsa-da, hanzuga qadar uning mazmuni bo‘yicha umumqabul qilingan yondashuv shakllanmagan. Amaliyotda ushbu tushuncha ko‘pincha “bilimlar”, “inson kapitali”, “kognitiv kapital” kabi atamalar bilan bir qatorda, ayrim hollarda esa sinonim sifatida qo‘llaniladi. Bu esa intellektual kapitalga nisbatan yagona va aniq ta‘rifning mavjud emasligi bilan izohlanadi. Hozirgi paytda ilmiy jamoatchilikda intellektual kapitalning umume‘tirof etilgan ta‘rifi mavjud emas.

Inson kapitali xodimning mashinalar yoki hujjatlashtirish vositalari bilan to‘liq almashtirib bo‘lmaydigan individual sifatlarini o‘zida mujassam etgan resurs sifatida qaraladi. Ushbu toifaga

kasbiy qobiliyatlar, kompetensiyalar, ijodkorlik salohiyati, mehnatga bo‘lgan munosabat, amaliy ko‘nikmalar, yashirin bilimlar, shaxsiy ishbilarmonlik aloqalari, xulq-atvor madaniyati va boshqa shu kabi omillar kiradi.

Intellektual kapitalning tuzilishiga oid turli yondashuvlarning ko‘pligi yagona ta’rifni shakllantirishni qiyinlashtirib, ushbu sohadagi amaliy va ilmiy tadqiqotlar samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Bundan tashqari, ko‘plab tadqiqotchilar va amaliyotchilar intellektual kapitalni o‘z ilmiy qiziqishlari va kasbiy faoliyati nuqtai nazaridan talqin qilib, turli hodisalarni tavsiflashda o‘xshash atamalardan foydalanadilar. Bu esa o‘quvchida mazmunli tushunmovchiliklarni keltirib chiqaradi.

Umuman olganda, intellektual kapital konsepsiyasining rivojlanishi XVII asrdan boshlangan bo‘lib, hozirgi kunga qadar davom etmoqda. Mazkur sohada tadqiqotchilarning amaliy va kasbiy manfaatlariga bog‘liq holda shakllangan ko‘plab mualliflik ta’riflari va tasniflari mavjud. Ayrim hollarda ilmiy atamalarning noto‘g‘ri yoki tizimsiz qo‘llanilishi mavzudagi noaniqliklarni kuchaytirib, masalaning ilmiy anglanish darajasiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, intellektual kapital bo‘yicha yagona hisobot shakli mavjud bo‘lmaganiga qaramay, uning ayrim tarkibiy elementlari turli normativ-huquqiy hujjatlarda aks etgan. Bunda milliy va xorijiy amaliyotda intellektual kapital, intellektual mulk hamda nomoddiy aktivlar tushunchalarining o‘zaro nisbati bir-biridan farq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Афонин А. С. Интеллектуальный капитал в современных условиях: роль знаний / А.С.Афонин // Вестник ЮРГТУ (НПИ). – 2009. – № 3. – С.38-49
2. Цветкова Г. С. Эволюция экономической категории «интеллектуальный капитал» / Г.С.Цветкова, О.В.Полякова //Материалы международной конференции Динамика научных исследований. – 2007. – т. 3.
3. Блауг. М. Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют. Пер. с англ. / Науч. ред. и вступ. ст.В.С. Автономова. М.: НП «Журнал Вопросы экономики». – 2004. – 416 с.
4. Schultz T.W. The Economic Value of Education / T.W. Schultz. – New York: Columbia University Press, 1963
5. Котырло Е.С. Человеческий капитал и экономическое развитие Российского Севера: Моногр. – М.: Современная экономика и право, 2009. – 364 с. URL: http://kotyrloelena.narod2.ru/olderfiles/1/Kotyrlo_Human_development_and_econ-71891.pdf (дата обращения 13.09.2015)
6. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов /А.Смит / М.: Соцэкгиз, 1956. – 490 с.
7. Капелюшников Р.И. Концепция человеческого капитала. Критика современной буржуазной политической экономии. / Р.И.Капелюшников. – М.: Наука, 1977. - С.16
8. Саакова Л. В. Устойчивое и эффективное развитие корпоративных структур в экономике знаний: формирование интеллектуального потенциала / Под научной редакцией заслуженного деятеля науки РФ, д.э.н., профессора Багиева Г.Л. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2012, - 266с.
9. Ўлмасов А., Ваҳобов А. Иқтисодиёт назарияси. Дарслик. ТДИУ. – Т.: Иқтисод ва молия, 2014. 226 б
10. Абдурахмонов Қ.Х. Меҳнат иқтисодиёти. Дарслик. Меҳнат нашриёти, 2004 й. 204 б
11. Бакиева И.А. «Инсон ресурслари иқтисодиёти» фани (Ўқув қўлланма) – ТДИУ, 2011. -17 бет
12. Schultz Т.Р. Economic Research: Retrospect and Prospect, Volume 6, Human Resources 1972.
13. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории: Пер. с англ. / Сост., науч. ред., послесл. Р.И. Капелюшников; предисл. М.И. Левин. — М.: ГУ ВШЭ, 2003, —90, 96с
14. Теория человеческого капитала. http://ww/libertarium/10624/lib_article_t